

LIETUVOS FOLKLORINIŲ ANSAMBLIŲ KONCERTINĖ APRANGA: ETNINIO TAPATUMO ASPEKTAI

Aušra Zabieliene

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas, Lietuva

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje tautinio kostiumo kūrimas Lietuvoje pateko į naują tautiškumo (etniškumo) idėjų įtaką. Prasidėjo jo buitinio ir sceninio panaudojimo laikotarpis, grindžiamas šiuolaikinėmis išskylančiomis koncepcijomis, atitinkančiomis naujus etnokultūrinius poreikius. Atsivėrė plati kūrybos sritis, į kurią buvo įtraukti kultūros darbuotojai, dailininkai ir patys folklorinių ansamblių vadovai bei nariai, pasirodę atgavinti etnokultūrinį paveldą ir juo žadinti tautinius jausmus.

Straipsnio problema. Tautinio kostiumo dėvėjimas yra ypatinga etnokultūrinės savimonės manifestavimo priemonė. Vienas iš etnokultūrinės savimonės išraiškos būdų yra pats tautinių drabužių kūrimas. Iki šiol yra beveik netyrinėta, kaip Lietuvos folkloro ansambliai koncertinę aprangą panaudoja etnokultūriniam tapatumui ir savimonei išreikšti. Straipsnio autorė yra analizavusi folklorinių ansamblių dalyvių amžiaus, geografinės kilmės, išsilavinimo bei koncertinės veiklos reikšmę jų etnokultūrinei savimonei¹. Per XX a. paskutinįjį dešimtmetį Nepriklausomybę atgavusią Lietuvą pasiekusi pasaulio kultūrų įtaka ir įvairovė, sparti kultūros tradicijų transformacija, pakitusios simbolinės daiktų prasmės iškelia naujus konkrečius etnokultūros reiškinius – tautinio kostiumo – socialinius ir kultūrinius aspektus.

Per Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinius drabužius sieksime – nustatyti etnokultūrinės savimonės raišką ir šių drabužių kūrimo bei dėvėjimo svarbą folklorinių ansamblių dalyvių etnokultūrinei savimonei. Siekiant minėto tikslo keliami šie uždaviniai: 1) išskirti ir suklasifikuoti folklorinių ansamblių koncertinius drabužius pagal juose esantį autentiškumo laipsnį, 2) nustatyti „netradicinių“ ansamblių motyvus pasirenkant koncertinių drabužių stilių, 3) aptarti bei išskirti pagrindinius istorinių drabužių kūrybos ir gamybos kelius. Tradicinių ir naujų elementų santykio folklorinių ansamblių narių koncertinėje aprangoje ir šių elementų reikšmės narių etnokultūrinės savimonės tyrimui naudotas lyginamasis ir struktūrinės analizės metodai.

¹ A. Zabieliene, Lietuvos sostinės ir provincijos lietuvių folklorinių ansamblių sąsajos su etninės kultūros paveldu, *Lituanistika*, 2003, Nr. 5(55), p. 113–119; A. Zabieliene, Etnokultūrinio identiteto kūrimas Aukštaitijos folkloro ansambliuose, *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 6, p. 46–52.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

2002–2005 m. buvo apklausti Lietuvos folklorinių ansamblių vadovai ir nariai (849 respondentai), aiškintasi, ar ansamblių vadovai, raginami Kultūros centrų specialistų, stengiasi savo kolektyvus apręgti maksimaliai autentiškais savo atstovaujamo krašto tautiniais drabužiais; kiek ansamblių koncertinė apranga varijuoja nuo absoliučiai autentiškų tautinių kostiumų iki šiuolaikinių medžiagų ir dizaino sceninių drabužių. Analizuota, kaip vadovai vertina savo kolektyvo koncertinius tautinius drabužius, už kokias lėšas ir kas juos siuvo, kas konsultavo ir t. t. Be to, folklorinių ansamblių drabužiai buvo stebimi koncertų metu, analizuojami fotografijose, lyginami su Lietuvos archeologijos ir etnografijos duomenimis.

Lietuvių tautinio kostiumo kūrimo pradžia chronologiškai sutapo su nacionaliniu atgimimu XIX a. pabaigoje, todėl ir tautinis kostiumas sukurtas XIX a. pab.–XX a. pr. valstiečių tradicinių išėginių drabužių pagrindu. Jie formavosi veikiami istorinių, klimatinė, ekonominių sąlygų, vietinių tradicijų ir papročių, ūkinės veiklos pobūdžio, konfesijos ir madų. Tautinius drabužius XIX a. pab. – XX a. pr. pradėjo dėvėti tautinio atgimimo idėjų paveiktas siauras sąmoningiausias socialinis sluoksnius – besiformuojanti inteligentija. „Kad tautiniai drabužiai plistų visuomenėje, neužteko vien paraginti žmones juos dėvėti, reikėjo visų pirma suteikti jiems prestižą“². I. Šidiškienė pastebi, kad čia didžiausias vadinamųjų „lietuviškų vakarų“ indėlis, kuriuose tautiniais drabužiais pasipuošę artistai palikdavo neišdildomą įspūdį daugeliui žiūrovų.

Per XX a. tradicinio tautinio kostiumo samprata ne kartą keitėsi. Amžiaus pradžioje tautinis kostiumas buvo atkuriamas tik jo vilkėtojų iniciatyva. Vėliau, trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje, remiantis tyrinėjimais tradiciniai drabužiai buvo suskirstyti pagal etnografinius regionus. Tolesni tautinio kostiumo atkūrimo etapai pasižymėjo ieškojimais. Aštuntajame–devintajame dešimtmetyje sustiprėjo susidomėjimas lietuvių tautinio kostiumo istorija, jo samprata ir kūrimo raida, įsigijimo problema, tautinių drabužių kūrimo gairėmis. Ypač susirūpinta dėl kostiumų suvienodinimo ir menkos tarpusavio dermės. Tautinio kostiumo problemas kėlusį V. Kulikauskienė pažymėjo, kad nereikia ieškoti naujų lietuvių tautinių drabužių formų, tačiau būtina atstatyti tai, kas jiems buvo būdinga XIX a. I pusėje, kai tautinis kostiumas jau buvo susiformavęs. 1989 m. pasirodė pirmieji jos bandymai formuluoti folklorinių ansamblių koncertinių drabužių kūrimo kriterijus. Atkreiptas dėmesys į tai, kad, kuriant šiuolaikinį sceninį tautinį kostiumą, drabužių medžiagos spalva ir faktūra turi būti tradicinės, turi išlikti siluetas ir pagrindinės drabužių sukirpimo formos, puošybos elementai bei vilkėjimo būdai³. 1981–1985 m. I. R. Merkienė, kurdamą Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblio drabužius, išsakė nuomonę, kad koncertinė apranga turėtų derėti su koncertine programa ir išreikšti tam tikro laikotarpio stilių. Kiekvieno ansamblio nario koncertinis kostiumas turi būti individualus, sukurtas pagal dėvinčiojo geografinę kilmę⁴. Lietuvos folkloro ansamblių koncertinę aprangą, tautinius drabužius, aptardama

² I. Šidiškienė, Tautinių rūbų kelias į visuomenę XX a. I pusėje, *Etninės kultūros paveldas ir dabarties kultūra*, mokslinės konferencijos pranešimų santrauka, Vilnius, 1999, p. 44.

³ V. Kulikauskienė, Šiandieninės tautinio kostiumo kūrimo problemos, *Liaudies kultūros palikimas dabarties kultūroje*, Kaunas, 1989, p. 205–208.

⁴ I. R. Merkienė, Lietuvos TSR mokslų akademijos folkloro ansamblio drabužių kūrimo principai, *ibid.*, p. 160–164.

T. Jurkuvienė apžvelgė jų projektavimo, komponavimo, dėvėjimo kultūros ir įsigijimo problemas, su kuriomis susiduria saviveiklininkai⁵. Dainų švenčių dalyvių kostiumus iki 1985 m. analizavęs J. Balčikonis pabrėžė, kad šioms šventėms gaminami unifikuoti dalyvių drabužiai tapo tarsi uniforma – jie pasklido po Lietuvą suvienodindami visus regionus⁶. Sceninių tautinių drabužių spalvas ir ornamentiką tyrinėjusi R. Songailaitė-Balčikonienė atkreipė dėmesį ne tik į moterų, bet ir į vyrų koncertinius kostiumus, taip pat į tai, kad vyrų ir moterų kostiumai tarpusavyje privalo derėti⁷. Lietuvos tautodailės raidą ir problemas nagrinėjusi I. R. Merkienė taip pat pastebėjo, kad „...į folklorinį judėjimą įsitraukęs jaunimas stichiškai ėmė smerkti unifikuotus tautinius drabužius, išvelgdamas juose individualybės paneigimą ir tautinės saviraiškos paviršutiniškumą – autentiškumo stoka“⁸.

Dešimtajame dešimtmetyje Lietuvoje tautiniai kostiumai pasipildė nauja ornamentika ir spalvų deriniais, sukeldami Amerikos lietuvių susirūpinimą. Lietuvių išeivijos tautinius drabužius išsamiai analizavusios G. Kazokienės nuomone, tikrąjį tautinių drabužių atkūrimą pradėjo M. Glemžaitė ir A. Tamošaitis. Jų suformuotas drabužių modelis nukeliavo ir įsitvirtino už Atlanto. Lietuvoje tautinis kostiumas patyrė įvairias neigiamas transformacijas ir nutolo nuo ankstesnės tautinio drabužio koncepcijos⁹. T. Jurkuvienė nesutiko su šia nuomone ir kritikavo G. Kazokienės vienusišką Lietuvoje sukurtą tautinio kostiumo vertinimą¹⁰. „Liaudies kultūros“ žurnalo numeriuose buvo aprašyta folklorinių ansamblių „Raskila“, „Ratilio“, „Šatrija“, „Visi“, kitų folkloro kolektyvų („Aukso paukštės“) veikla¹¹, skelbtose nuotraukose matyti kolektyvų koncertinė apranga, tačiau išsamių Lietuvos folkloro ansamblių koncertinių drabužių studijų nebuvo.

DRABUŽIŲ TIPAI IR TERMINIJA

Folklorinių ansamblių koncertinė apranga labai įvairi, todėl norėdami išvengti sąvokų ir terminų painiavos aptarsime jau nusistovėjusios¹² ir naujai sukurtos terminijos sąsajas. Koncertinę folkloro ansamblių aprangą suskirstėme į 6 kategorijas pagal tai, kaip ji nutolusi nuo autentiškų¹³ drabužių (1 pav.).

⁵ T. Jurkuvienė, Folkloro ansamblių tautinis kostiumas, *ibid.*, p. 156–159.

⁶ J. Balčikonis, Dainų švenčių kostiumai, *ibid.*, p. 138–143.

⁷ R. Songailaitė-Balčikonienė, Sceninis tautinis kostiumas, *ibid.*, p. 148–150.

⁸ I. R. Merkienė, Kultūra: jos etniškumas ir tautiškumas, *Pabaltijo tautodailės raida ir problema*, Vilnius, 1990, p. 8–16.

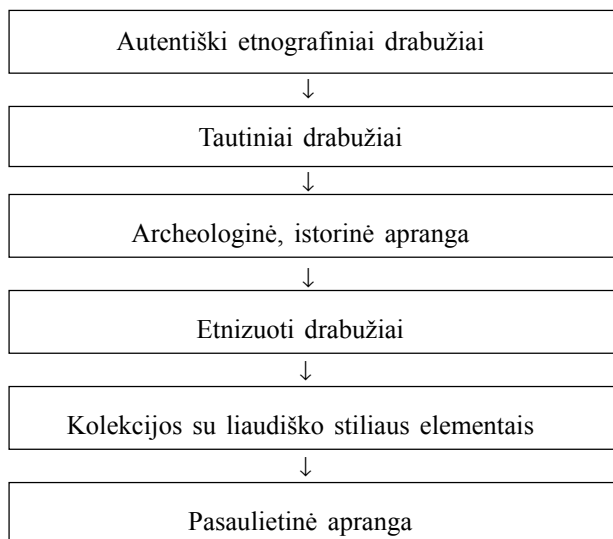
⁹ G. Kazokienė, Tautiniai rūbai ir tautinis sąmoningumas, *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 4, p. 1–9.

¹⁰ T. Jurkuvienė, Apie tautinį kostiumą, tautinį sąmoningumą ir naivumą, *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 5, p. 1–8.

¹¹ Pokalbis su Z. Kelmickaite, „...ir folkloras“, *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 3, p. 1–3; L. Giedraitis, Mūsų buvimas „Raskila“, *Liaudies kultūra*, Nr. 1998, Nr. 3, p. 38–43; A. Kakanauskas, „Čiučiuruks“ žemaitiškai reiškia žirni, *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 1, p. 44–46; D. Račiūnaitė-Vyčienė, Folklorinio ansamblio „Visi“ kelias, *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 1, p. 55–57; R. Norinkevičiūtė, B. Stundžienė, N. Lungienė, Su daina susipynęs gyvenimas, *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 3, p. 73–77.

¹² I. Šidiškienė, *Būti lietuvi*, Vilnius, 2005, p. 16–17.

¹³ Autentiškas (gr. *autentikos* – atitinkantis tikrąjį, tikras; tai kas paremta pirmuoju šaltiniu. *Tarpautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1985, p. 54.



1 pav. Vyraujančios folkloro ansamblių koncertinės aprangos klasifikacija

Autentiški etnografiniai drabužiai yra XIX a. pab. – XX a. pr. valstiečių vieninteliai išeiginiai drabužiai, dėvimi scenoje. *Tautiniai drabužiai* – tam tikram regionui būdingų valstiečių tradicinių išeiginių drabužių, dėvėtų XIX a. pab. – XX a. pr., rekonstrukcija¹⁴, paremta muziejine ir archyvine medžiaga. Jie „...pagal etnografinius pavyzdžius buvo perkuriami, komplektuojami, sumoderninami ar kitaip pagal skonį keičiami, tačiau interpretacija turėjo atitikti istorinius faktus“¹⁵. *Archeologinė, istorinė apranga* – tai XI–XVII a. archeologiniais radiniais ir istoriniais šaltiniais remiantis sukomplektuotas, sumodernintas ar kitaip pagal skonį pakeistas kostiumas, atitinkantis to meto nešioseną. Tokios aprangos kūrimo principai panašūs į tautinių drabužių, tačiau interpretacijos erdvė, neišlikus autentiškai medžiagai, yra gerokai didesnė. Tiksliai galima rekonstruoti tik metalines detales – papuošalus, diržų sagtis, apkaustus ir pan., kai kuriuos audinius – vilną, liną ir audimo būdą – dvinytį, trinytį ir pan. Visa kita – drabužių sukirpimas, spalvos, nešiosena, tikslus laikotarpis ir t. t. – laisva interpretacija. A. Tamošaitis tautinius drabužius suskirstė į „priešistorinius, istorinius ir liaudiškus“¹⁶. „Priešistorinių“ drabužių terminą pakeitėme „archeologiniu“, nes (at)kuriant šiuos drabužius remiamasi tik archeologiniais radiniais, o „istorinių“ drabužių terminas paliktas, nes šiuo atveju remiamasi ne tik archeologiniais radiniais, bet ir istoriniais šaltiniais. *Etnizuoti drabužiai* – tai drabužių komplektas, kuriame individualiai naudojami atskiri, etniškumą išreiškiantys tautinių drabužių elementai: liemenės, marškiniai, juostos, žalvariniai, sidabriniai papuošalai, karoliai, lininiai, languoti audiniai ir t. t.¹⁷ *Kolekciją su liaudiško stiliaus*

¹⁴ Rekonstruoti – pertvarkyti, atstatyti pagal išlikusius fragmentus arba aprašymus, *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985, p. 420.

¹⁵ I. Šidiškienė, op. cit. p. 17.

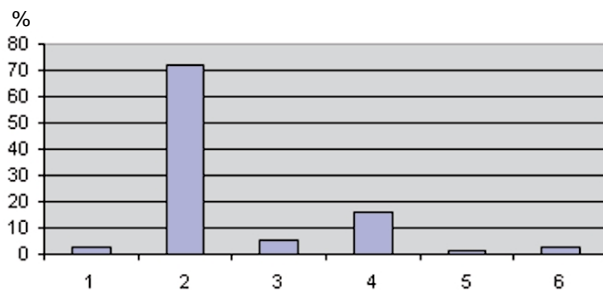
¹⁶ A. Tamošaitis, *Lietuvių tautiniai drabužiai*, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1964, t. 30, p. 439.

¹⁷ Ibid.

elementais sudaro profesionalių drabužių modeliotojų sukurtas dažnai standartizuotų drabužių komplektas. Čia panaudojamas autentiškiems rūbams būdingas audinių pluoštas, spalvinė gama, raštų motyvai ir pan. Šie dalykai neretai persipina tarpusavyje ir kartais iš pirmo žvilgsnio juos sunku net pastebėti. XX a. pab.–XXI a. pr. *pasaulietinė apranga* tai – klasikiniai išeiginiai drabužiai: moterų – dažniausiai balti marškiniai ir juodi ilgi sijonai (kartais siuvas vienodos ilgos suknelės), vyrų – šviesūs arba balti marškiniai ir tamsios arba juodos kelnės, kartais ir švarkai.

Ši klasifikacija geriau atskleidžia Lietuvos folklorinių ansamblių drabužių savybes, nes rodo istorijos stilių sąsają su kolektyvine etniškumo raiška ir etnokultūrine savybėmis, orientuota į konkretų Lietuvos istorijos tarpsnį.

Remiantis apibrėžtais kriterijais pateikiama didmiesčių (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos) (19), vidutinių miestų (19), mažų miestelių ir kaimų (37) Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinės aprangos diagrama (2 pav.).



2 pav. Lietuvos folkloro ansamblių koncertinės aprangos procentinė raiška:

1 – autentiška apranga, 2 – tautiniai drabužiai, 3 – rekonstruota archeologinė, istorinė apranga, 4 – etnizuoti drabužiai, 5 – kolekcijos su liaudiško stiliaus elementais, 6 – pasaulietinė apranga

Absoliučiai autentiška apranga rengiasi du (2,6%) iš autorės tyrinėtų folklorinių ansamblių – tai Varėnos rajono Puvočių kaimo folklorinis ansamblis ir to paties rajono Marcinkonių kaimo folklorinis ansamblis. Šių kolektyvų 1920–1935 m. gimusios vietinės moterys rengiasi motinų arba savo darbo namuose gamintų drabužių kostiumais (3 pav.).

Tautinius drabužius renka dauguma folklorinių ansamblių dalyvių (72,0%). Jie pasiūti iš naminio audimo, fabriko gamybos arba, panaudojant atskiras kostiumo dalis, iš vieno ir kitų audinių (4 pav.).

Rekonstruota archeologine arba istorine apranga rengiasi keturi (5,3%) „netradicinio“ folkloro atstovai: Vilniaus miesto folkloriniai ansambliai „Kūlgrinda“, „Sedula“, Švenčionių miesto folklorinis ansamblis „Dobile“ ir Varėnos rajono, Merkinės miestelio, „Kukumbalis“. Jie atlieka adaptuotas senąsias kalendorines, darbo dainas ar sutartines. Laisvos kūrybos archeologinės aprangos autentiškumą išreiškia XI–XV a. degintiniuose kapuose išlikusių archeologinių papuošalų tiksli rekonstrukcija. Istorinė apranga pagrįsta griautiniuose kapuose išlikusių papuošalų ir drabužių liekanų rekonstrukcija, taip pat rašytiniai ir ikonografiniai šaltiniai (5 pav.).

Etnizuotais drabužiais rengiasi tie folkloriniai ansambliai (16%), kurie, kaip teigia jų vadovai, turi daug rūpesčių dėl koncertinės aprangos. Jie neturi viso tautinių drabužių komplekto, rengiasi skolintais arba kitų stilių ansamblių sovietiniais laikais gamintais



3 pav. Marcinkonių folklorinis ansamblis, Varėnos r., 2005 (R. Avižinienės nuotrauka)



4 pav. Skiemonių dainininkės, Anykščių r., 1955

rūbais, o kartais ir dėvėtų rūbų parduotuvėse pirktais ir persiūtais koncertiniais drabužiais (6 pav.).

Teko apklausti tik vieną kolekciniais drabužiais su liaudiškais elementais besirengiančių kolektyvą, nors jų yra ir daugiau. Tai – Vilniaus miesto grupė „Žalvarinis“. Dailės akademijoje tekstilės specialybę baigusi profesionali menininkė L. Peleniūtė sukūrė liniinius, batikos technologija liaudiškų raštų motyvais dažytus drabužius. Šis kolektyvas taip pat yra „netradicinio“ folkloro atstovas (7 pav.).

Užfiksuoti du pasaulietine koncertine apranga besirengiantys ansambliai: Kauno miesto „Keistas folkloras“ ir Utenos rajono Sudeikių miestelio folklorinis ansamblis, tik kartais dainuojantis liaudies dainas. Jų repertuarą sudaro daugiausia romansai ir konkrečių autorių sukurtos dainos, todėl ansamblietės yra pasisiuvusios vienodas ilgas sukneles (8 pav.).



5 pav. Vilniaus m. folklorinis ansamblis „Kūlgrinda“, Sudeikiai, 2002
(V. Grybauskaitės nuotrauka)



6 pav. „Našlių“ folklorinis ansamblis, Raseinių r., Viduklė, 2004

SOCIALINIŲ IR KULTŪROS ASPEKTŲ SAŠAJOS

Pagal atliekamą repertuarą Lietuvos folkloro ansambliai skirstomi į pirminius (vietinis repertuaras), antrinius (regioninis ir bendralietuviškas repertuaras) ir netradicinius (modernizuotas repertuaras). Folklorinių ansamblių koncertinė apranga tiesiogiai priklauso nuo ansamblio tipo, atliekamo repertuaro ir ją dėvinčiųjų amžiaus.

„Netradicinio“ folkloro ansamblių narių daugiausia jaunų, pasirenkami rekonstruoti archeologiniai, istoriniai drabužiai. Jų išgijimo aplinkybes bei pasirinkimo motyvą nulemia ansamblių atliekamas repertuaras. Atliekant archajines dainas ir šokius, grojant tik autochtoniniais muzikos instrumentais, rengiantis tą laikmetį atspindinčiais drabužiais siekiama istorinio vientisumo ir maksimalios meninės įtaigos. Be to, folklorinių ansamblių nariai ir vadovai sąmoningai siekia sąmoninga tokiais drabužiais stiprinti asmeninę etninę savimonę bei vizualiai išsiskirti iš folklorinių ansamblių daugumos.



7 pav. Vilniaus m. grupė „Žalvarinis“, 2006

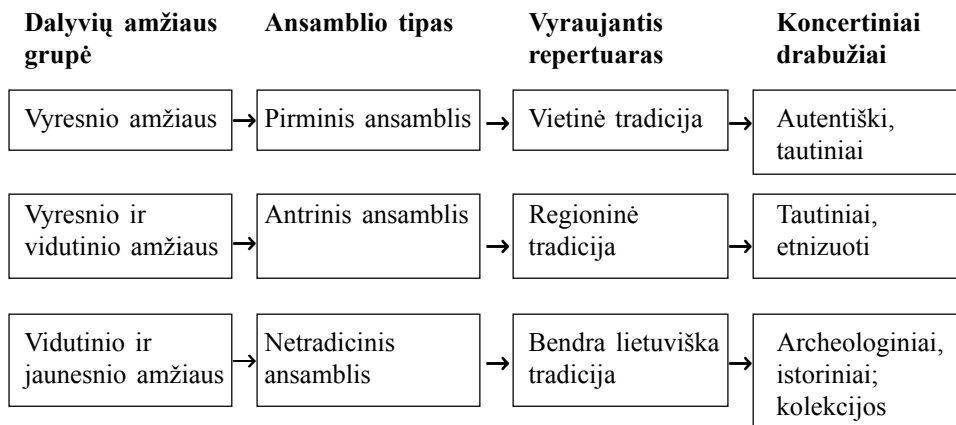


8 pav. Kauno m. grupė „Keistas folkloras“, Kaunas, 2002 (I. Nėnienės nuotrauka)

2005 m. Lietuvoje buvo apie dvidešimt folklorinių ansamblių, kurie rengėsi rekonstruotais, vadinamaisiais „archeologiniais“ arba „istoriniais“, XI–XV a. drabužiais. Buvo išanalizuoti du Vilniaus mieste savo apranga ryškiai išsiskiriantys „netradiciniai“ folkloriniai ansambliai. 1984 m. įkurta „Kūlgrinda“ buvo pirmasis ansamblis Lietuvoje, sumanęs rekonstruoti ir pritaikyti scenai senuosius baltų drabužius. Ansamblių pagoniška pasaulėžiūra ir senasis lietuvių folkloras lėmė specifinį repertuarą¹⁸. Siekiant išlaikyti istorinį vientisumą buvo reikalingi ir to laikmečio drabužiai. Ansamblio vadovas J. Trinkūnas kartu su ansambliete Dailės instituto diplomante D. Giedraitiene sugalvojo šviesius lininius, bronzinėmis ir sidabrinėmis detalėmis puoštus drabužius. Pagal archeologinius plokštinių kapinynų radinius to paties instituto studentas A. Mickevičius pagamino papuošalus.

I tūkst. pab. – II tūkst. pr. palaidojimuose galima aptikti tik nedidelius audinių ar odos

¹⁸ Interviu su Vilniaus miesto folklorinio ansamblio „Kūlgrinda“ vadove I. Trinkūniene, *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas*, byla Nr. 2208, l. 33.



9 pav. Folklorinių ansamblių koncertinės aprangos sąsajos su dalyvių amžiumi, ansamblių tipu ir repertuaru

dirbinių fragmentus, išlikusius prie žalvarinių detalių (žalvaris užkonservuoja organiką). Iš tų menkų gabalėlių geriausiu atveju įmanoma nustatyti audimo ar pynimo būdą, kartais gaminio spalvą, tačiau sužinoti, kaip drabužis buvo sukirptas, susiūtas ir nešiotas, praktiškai neįmanoma. D. Giedraitienei teko pasitelkti intuiciją ir išradingumą. Dalis drobės buvo pirktą parduotuvėse, dalis – pas kaimo audėjas. Konsultavo Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotoja S. Urbanavičienė. Ypač daug vertingos informacijos pasisemta iš žymiausios latvių senųjų drabužių specialistės A. Zarinios monografijos¹⁹.

Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ folklorinio ansamblio „Sedula“ vadovė archeologė D. Steponavičienė, panaudojusi savo profesines žinias ir pasirėmusi Žemutinės pilies teritorijoje rastais radiniais, sukūrė XV a. pab. – XVI a. pr. kostiumus. Apie šį jau krikščioniškos Lietuvos laikotarpį išliko nemažai drabužių kūrybai ir rekonstrukcijai reikalingos informacijos: archeologinių radinių, istorijos šaltinių ir paskelbtų to laikotarpio drabužių tyrinėjimų²⁰. D. Steponavičienė pastebėjo, kad ansamblio drabužiai yra ne tik „mados kolekcija“. Jie atspindi viduramžių tradiciją „priklausyti brolijai, būti panašiu į kitus tos brolijos narius“²¹, kurie savo tam tikrais ženklais išsiskyrė iš visuomenės. Svarbų vaidmenį viduramžiais atliko įvairūs papuošalai: jų paskirtis buvo estetinė ir maginė. Žalvariniai pakabučiai, žvangučiai, skardelės drabužiams papuošti savo skambčiojimu turėjo saugoti jų savininką nuo piktų dvasių. Atsižvelgiant į drabužių vilkėjimą ir XXI a. estetiką, koncertiniams ansamblio kostiumams papuošalų naudota mažiau, negu archeologai randa XV–XVI a. turtingų moterų kapuose. Restauratoriams padedant, pagal įkapėse rastus audinių fragmentus buvo nuausta drabužiams medžiaga. Apavas rekonstruotas pagal archeologinius XV–XVI a. Žemutinės Pilies radinius – odinių batų detales su įpjovomis ar skylutėmis, likusiomis nuo metalinių

¹⁹ A. Zariņa, *Lībiešu apģērbs 10–13 gs.*, Rīga, 1988.

A. Zariņa, *Seno Latgaļu apģērbs 7–13 gs.*, Rīga, 1970.

²⁰ R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, Vilnius, 1997, p. 10–11.

²¹ D. Steponavičienė, *Šiuolaikinis žvilgsnis į viduramžius*, Vilnius, 2003, p. 4.

²² Ibid.

detalių²². Svarbi vyrų ir moterų kostiumo detalė viduramžiais buvo diržas. Jis taip pat buvo kūrybingai pritaikytas „Sedulos“ ansamblio koncertiniams drabužiams. Už diržo patogiu užsikišti nedidelį muzikos instrumentą, o į piniginę įsidėti kelias smulkmenas. Taigi pasitelkus profesines žinias, o pritrūkus duomenų – ir fantaziją, buvo sukurti šeši moteriški kostiumai, gražiai derantys prie ansamblio mėgstamų ir dažnai atliekamų senųjų lietuviškų polifonijų – sutartinių.

Netradicinė Švenčionių folkloro ansamblio „Dobile“, kuriam vadovauja V. Balčiūnienė, apranga. Šio ansamblio rūbų koncepcija yra kolektyvinė. „Mums patrauklios pačios seniausios dainos, todėl ir pasirinkom kostiumą, kuris jas atitinka. Tiesiog mūsų ansamblio buvo toks pasirinktas tikslas – išsaugoti sutartinę ir pakaitinį mūsų krašto giesmių atlikimo būdą. Mūsų drabužiai labai gerai pabrėžia repertuaro senumą. Dar vienas mūsų tikslas – atkurti būtent Rytų Lietuvos geležies amžiaus papuošalus, nes jie kitaip gražūs – savo kuklumu ir lakoniškomis formomis. Dar viena priežastis, kodėl pasirinkome būtent archeologinį kostiumą – nenoras dubliuoti tai, ko ir taip daug yra. Reikia kuo daugiau savitumo ir įvairovės, tada bus įdomu“²³, – teigė V. Balčiūnienė.

Šiuo atveju ansamblio vadovė turėjo gerokai daugiau rūpesčių (ir iki šiol tebeturi, nes dar nebaigti papuošalai) nei jau minėto ansamblio „Sedula“ vadovė D. Steponavičienė. V. Balčiūnienei teko konsultuotis su daugeliu specialistų, tačiau, kaip ji pati pastebėjo, įgyvendinti idėją pavyko tik su I. Trinkūnienės pagalba. Tai reiškia, kad Švenčionių folklorinio ansamblio „Dobile“ koncertinių drabužių koncepcija buvo perimta iš Vilniaus „Kūlgrindos“. Kadangi mirusiuosius Lietuvoje nustota deginti tik įsigalėjus krikščionybei – apie XIV a., o ankstesniuose degintiniuose palaidojimuose išliko tik smulkūs drabužių fragmentai ir papuošalai, todėl abiem atvejais šių ansamblių drabužiai yra praktiškai sukurti, o ne atkurti. Ir tik papuošalai sukurti pagal X–XIII a. kapinyuose rastų archeologinių radinių pavyzdžius. Konsultuotasi su archeologais, tartasi su ansamblių vadovais: „Pradėjau nuo šiek tiek pažįstamo archeologo Algirdo Girininko. Po to jis nukreipė pas Eugenijų Jovaišą. Jovaiša papasakojo keletą labai svarbių dalykų apie tai, kokie galėjo būti mūsų krašto žmonės, kuo jie skyrėsi nuo kitų, taip pat daug žinių suteikė apie drabužių spalvas. Jis mane supažindino su Aleksu Luchtanu, kuris, jo nuomone, geriausiai žino Rytų Lietuvą. Taip palaipsniui kaupėsi žinios. Bet praktiškai daugiausia, ko gero, padėjo Inija Trinkūnienė. Kadangi jų ansamblis jau buvo gaminęsis panašius rūbus, tai ji davė daug praktinių patarimų, kaip ir ką galima padaryti. Yra suformuoti bendri senųjų rūbų kūrimo principai. Bet viską lemia papuošalai, nes tik jie gali sukurti vieno ar kito regiono koloritą“²⁴.

Drabužius iš kaimuose pirktų naminių audinių siuvo vietinė Švenčionių siuvėja. Siekta kuo autentiškesnio kostiumų vaizdo. Ansamblio apranga išreiškia ir jo narių vietinę savimone – jie siejami su „mūsų protėvių vieta“. Tačiau svarbiausios yra sąsajos su repertuaru. Pasak ansamblio vadovės, „Šitie drabužiai lieknina ir gražina, ne taip, kaip tautinis lietuvių kostiumas. Todėl yra dėvimi labai noriai. Bet ateityje jau nusprendėme pasisiūti ir vėlesnio laikotarpio drabužius, kad galėtume turėti visą savo krašto repertuarą, kuris yra labai vertingas“²⁵.

²³ Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas, byla Nr. 2269, l. 9, respondentė V. Balčiūnienė.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., l. 10.

Šio kolektyvo sudėtis mažai keičiasi. Priimant naujokus atsižvelgiama ne tiek į ypatingus muzikinius sugebėjimus, kiek į pritarimą ansamblio idėjoms. Seni ir nauji ansambliciai „...medžiagas perkasi, dažo ir siuvasi už savo pinigų, todėl saugo ir vertina. Pasigaminti drabužius – tai ir yra tas išbandymas, ar ketinimai tikrai rimti“²⁶.

Aptarti skirtingi „netradicinių“ folkloro ansamblių koncertinės aprangos sukūrimo būdai – nuo archeologinių radinių, restauratorių, liaudies meistrų, dailininkų, modeliotojų darbo iki scenos. Visų tikslas bendras – per koncertinės aprangos autentiškumo paiešką išreikšti folkloro ansamblių dalyvių etnokultūrinę savimone.

IŠVADOS

1. Pagal tai, kaip koncertinė folkloro ansamblių apranga yra nutolusi nuo autentiškų drabužių, išskirtos 6 kategorijos: autentiška apranga, tautiniai drabužiai, rekonstruota archeologinė, istorinė apranga, etnizuoti drabužiai, kolekcijos su liaudiško stiliaus elementais ir pasaulietinė apranga. Ši apranga priklauso nuo ansamblio atliekamo repertuaro, jas dėvinčių atlikėjų amžiaus ir folklorinių ansamblių tipo.

2. Nustatyti trys pagrindiniai rekonstruotų archeologinių ar istorinių drabužių pasirinkimo motyvai: 1) aprangą nulemia ansamblių atliekamas repertuaras, kai archajinėmis ankstyvosiomis dainomis ir šokiais, tik autochtoniniais muzikos instrumentais, tą laikmetį atspindinčiais drabužiais siekiama istorinio vientisumo ir maksimalios meninės įtaigos; 2) sąmoningas folklorinių ansamblių narių ir vadovų troškimas tokiais drabužiais stiprinti asmeninę etninę savimone; 3) noras vizualiai išsiskirti iš folklorinių ansamblių gausos.

3. Kuriant archeologinius ar istorinius drabužius remiamasi XI–XVIII a. archeologiniais radiniais ir istoriniais šaltiniais. Šie drabužiai yra rekonstruojami, komplektuojami, sumoderninami ar kitaip pagal skonį keičiami. Tiksliai rekonstruoti įmanoma tik metalinės detales – papuošalus, diržų sagtis, apkaustus ir pan., kai kurių audinių pluoštą – vilną, liną ir audimo būdą – dvinytį, trinytį ir pan. Visa kita – drabužių sukirpimas, spalvos, nešiojimo būdas, tikslus laikotarpis ir t. t. – laisva interpretacija.

Gauta 2006 05 15
Parengta 2006 06 01

Aušra Zabielenė

THE CONCERT ATTIRE OF LITHUANIAN FOLKLORE ENSEMBLES: ETHNIC IDENTITY ASPECTS

Summary

The wearing of national costume is a special means of declaring one's ethnocultural identity. One of the methods of ethnic self-expression is the creation of national costumes. The author seeks to determine the importance of the creation and wearing of concert attire in Lithuanian folklore ensembles for the ethnic self-consciousness of ensemble members, the concert attire of ensemble varying from absolutely authentic national costumes to scenic dress made from modern material and in contemporary design (Fig. 9).

²⁶ Ibid.

Six categories (Fig. 1) of concert dress of folklore ensembles were established according to the decreasing order of authenticity. Authentic dress wearing 2 (2.6%), national costume 54 (72.0%), dress reconstructed according to archaeological or historical sources 4 (5.3%), ethnised dress 12 (16.0%), collections with the elements of folklore style 1 (1.3%) and daily dress 2 (2.6%) (Fig. 2). This classification shows the characteristics of dress in Lithuanian folklore ensembles, the connections of historical styles with the collective expression of self-consciousness oriented to a concrete period of Lithuanian history.

Representatives of non-traditional folklore often wear costumes reconstructed according to archaeological or historical sources. They perform modernised archaic calendar, work songs or sutartinės (ancient polyphonic songs), wearing costumes reconstructed according to archaeological finds from 11th-18th centuries.

Three main motivations of choosing a costume reconstructed according to archaeological or historical sources are indicated. The model of dress is determined by the repertoire of the ensemble. Performance of archaic songs and dances and using costumes from the same period seeks the historical integrity and maximal artistic impression. Another reason is a conscious desire of folklore ensembles to strengthen the personal ethnic self-consciousness. Last but not least, there is a desire to differ from the great common mass of folklore ensembles.